

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

СВИНЧУК АНАСТАСІЯ АНАТОЛІВНА

УДК 364-3-027.563(477):334.722:346(043.3)

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор
Соболь Сергій Миколайович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
завідувач кафедри менеджменту

Офіційні опоненти:
доктор економічних наук, професор
Баюра Дмитро Олександрович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економіки підприємства

кандидат економічних наук, доцент
Зайцева Олена Іванівна
Херсонський національний технічний університет,
доцент кафедри менеджменту і маркетингу

Захист відбудеться «21» вересня 2016 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.03 ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49^Г, ауд. 601.

Автореферат розісланий «17» серпня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, професор

А.В. Федорченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток суспільства на рубежі ХХ-ХХІ ст. супроводжується загостренням соціальних та екологічних проблем, зростанням соціальної асиметрії та збільшенням ризиків соціальних конфліктів. Ці проблеми є наслідком неспроможності існуючих ринкових механізмів, у багатьох випадках, ефективно їх розв'язувати. Відповідно, зазнає суттєвих трансформацій система соціальних послуг, яка знаходить свій вияв у перерозподілі соціальних функцій між державним, приватним і неприбутковим секторами економіки на користь двох останніх.

Як показує світова практика, незважаючи на суттєве зростання надходжень у суспільні фонди споживання переважної більшості країн, підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу та активізації діяльності неприбуткових організацій, багато гострих соціальних проблем залишаються нерозв'язаними. Це свідчить про недостатню ефективність традиційних способів, які використовують приватні та неприбуткові організації для подолання соціальних проблем і обумовлює пошук нових форм організації надання соціальних послуг, що сприяло виникненню соціальних підприємств.

Особливого значення проблематика соціальних підприємств набуває для вітчизняної економіки з огляду на надзвичайно низький рівень їх розвитку, що пов'язано не лише з неадекватною державною політикою сприяння цим процесам, але, насамперед, із відсутністю дієвих організаційних механізмів взаємодії соціальних підприємств і бізнес-організацій, а також із недосконалістю існуючих систем управління, які використовуються самими соціальними підприємствами.

Багатоаспектна проблематика соціальних підприємств знайшла широке відображення у наукових дослідженнях переважно зарубіжних учених: К. Алтер, М. Баталіної, Дж. Босчі, Г. Діза, М. Крамера, І. Марті, Дж. Мейра, О. Московскої, І. Пагави, Дж. Робінсона, Л. Тарадіної та ін. Як відносно новий соціально-економічний феномен, соціальні підприємства ще тільки стають предметом дослідження вітчизняних науковців: Д.О. Баюри, І.І. Березняк, З.І. Галушки, О.І. Дацко, О.І. Зайцевої, А.І. Мокія, О.О. Набатової, М.О. Наумової та ін. Новизна соціального підприємства як специфічного типу організацій обумовила неоднозначність поглядів на його сутність, а, отже, і наявність різних концепцій підтримки його розвитку. На сьогоднішній день залишаються дискусійними, недостатньо обґрунтованими та потребують подальших досліджень: проблема розмежування понять «соціальне підприємництво» та «соціальне підприємство»; класифікація соціальних підприємств; визначення факторів, що впливають на їх розвиток; оцінювання соціальних результатів діяльності цих підприємств; обґрунтування механізмів активізації їх розвитку. Необхідність розв'язання окресленого кола проблемних питань зумовила вибір теми дослідження, визначення його мети, завдань та логіко-структурну побудову дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планами науково-дослідних робіт кафедри менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за темами «Розвиток теоретико-методологічних засад

розбудови інститутів корпоративного управління в умовах інноваційної економіки» (державний реєстраційний номер 0111U000291); «Удосконалення систем управління організаціями у контексті розбудови інноваційної економіки в Україні» (державний реєстраційний номер 0111U002617), у межах яких автором особисто досліджено сутність соціального підприємства та його відмінність від інших організацій, визначено особливості та напрямки взаємодії бізнес-організацій і соціальних підприємств, обґрунтовано перспективність та актуальність активізації соціального підприємництва в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є узагальнення і поглиблення теоретичних засад соціального підприємництва та обґрунтування методичних і практичних рекомендацій щодо формування організаційних механізмів активізації розвитку соціальних підприємств в Україні.

Виходячи із зазначеної мети та відповідно до логіки дослідження, у роботі поставлено та вирішено комплекс таких завдань:

- визначити зміст понять «соціальне підприємництво» та «соціальне підприємство», здійснити їх розмежування;
- виявити особливості американської та європейської концепцій соціального підприємництва;
- провести критичний аналіз існуючих методичних підходів до оцінювання соціальних результатів діяльності суб'єктів господарювання;
- дослідити зарубіжну та вітчизняну практику розвитку соціального підприємництва;
- оцінити економічні та соціальні результати таких соціальних підприємств, як учбово-виробничі підприємства Українського товариства сліпих (УВП УТОС) та підприємств Всеукраїнської організації інвалідів «Союз організацій інвалідів України»;
- виявити та класифікувати ключові фактори розвитку соціальних підприємств;
- обґрунтувати специфічні організаційні механізми державного сприяння розвитку соціальних підприємств в Україні;
- розробити організаційні механізми взаємодії соціальних підприємств із неприбутковими організаціями та з бізнес-організаціями;
- розробити організаційні рекомендації щодо гармонізації соціальних та бізнес-цілей соціального підприємства.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку вітчизняних соціальних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів формування організаційних механізмів активізації розвитку соціальних підприємств в Україні.

Методи дослідження. Дослідження виконано з використанням комплексу як загальнонаукових, так і спеціальних методів. Найвагоміші теоретичні результати отримано з використанням системного підходу до дослідження складних економічних явищ і процесів у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Для вирішення поставлених наукових завдань комплексно використовувалися такі методи: наукового узагальнення – при уточненні категоріального апарату предметної сфери дослідження та виявленні характерних рис соціального підприємства; спостереження, систематизації, узагальнення – у процесі дослідження тенденцій розвитку та структурних характеристик соціальних підприємств; систематизації – при визначенні факторів інтенсифікації та бар'єрів розвитку соціальних підприємств; порівняння та зіставлення – при визначенні відмінностей між концепціями соціального підприємництва, а також між основними методичними підходами до оцінювання результатів діяльності соціальних підприємств; аналізу та синтезу – при розробці методичних основ оцінювання результатів діяльності соціальних підприємств та організаційних механізмів їх розвитку; статистичного та економічного аналізу – при групуванні та інтерпретації фактичних даних щодо результатів діяльності вітчизняних соціальних підприємств; анкетування – при проведенні опитування керівників соціальних підприємств; метод аналізу ієрархій – при визначенні коефіцієнтів вагомості різних форм взаємодії бізнес-організації із соціальним підприємством.

Інформаційну базу дослідження складають основні положення та результати теоретичних розробок, опублікованих у наукових роботах зарубіжних та вітчизняних учених із проблематики соціального підприємництва, матеріали конференцій, періодичних видань, чинні нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність підприємств, офіційні матеріали Державної служби статистики України, звітність підприємств, створених громадськими організаціями інвалідів, первинна інформація, отримана автором у результаті анкетування представників вітчизняних соціальних підприємств, а також ресурси мережі Internet.

Наукова новизна одержаних результатів. Отримані в процесі дослідження результати в сукупності вирішують актуальне науково-практичне завдання, яке полягає в розробці та обґрунтуванні інструментів активізації розвитку соціальних підприємств в Україні. Найважливіші результати, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

- запропоновано методологічні аспекти організації взаємодії соціальних підприємств та бізнес-організацій, на основі яких розроблено відповідну матрицю її форм за двома критеріями: цілі та рівні взаємодії, що дозволяє бізнес-організації розширити можливості вибору та економічного обґрунтування напрямків реалізації корпоративної соціальної відповідальності, а соціальному підприємству – диверсифікувати джерела фінансування своєї діяльності;

удосконалено:

- змістовні характеристики понять «соціальне підприємництво» та «соціальне підприємство» згідно з якими, на відміну від існуючих поглядів, останнє розглядається лише як складова суб'єктів соціального підприємництва. Розмежування зазначених понять дозволяє їх конкретизувати, що є необхідною передумовою розробки адекватних механізмів активізації їх розвитку;

- методика оцінювання діяльності соціального підприємства шляхом виокремлення процесів оцінювання економічних і соціальних результатів його

діяльності з визначенням відповідних об'єктів вимірювання та показників кожної складової, що забезпечує комплексність відповідної оцінки з урахуванням специфіки соціального підприємства;

- організаційний механізм фінансування розвитку соціальних підприємств шляхом включення до нього процесу емісії соціальних облігацій, що, на відміну від існуючих, забезпечує суттєве розширення кола потенційних інвесторів соціальних підприємств;

- процес планування діяльності соціального підприємства, який доповнено етапом гармонізації соціальних та бізнес-цілей, що дозволяє врахувати специфіку цієї групи підприємств;

набуло подальшого розвитку:

- розкриття змісту поняття «соціальне підприємство» шляхом ідентифікації його трьох основних рис (пріоритетність соціальної мети стосовно економічної; реінвестування прибутку задля розвитку; прозорість (публічність) діяльності), що дозволяє виокремити соціальне підприємство з-поміж інших суб'єктів господарювання та є підґрунтям для формування специфічних механізмів сприяння його розвитку;

- класифікація соціальних підприємств за ступенем фінансової спроможності (прибуткові, самоокупні та частково самоокупні), що, на відміну від існуючих класифікацій, дозволяє враховувати специфіку кожної із визначених груп соціальних підприємств у процесах оцінювання соціальних результатів їх діяльності та гармонізації соціальних і бізнес-цілей;

- механізм ідентифікації соціального підприємства на основі запровадження маркування його продукції (товарів, робіт, послуг), переваги якого полягають у створенні передумов для збільшення кількості споживачів продукції соціального підприємства та його інвесторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні результати дослідження доведені до рівня конкретних методик і практичних рекомендацій щодо формування та реалізації організаційних механізмів розвитку соціальних підприємств в Україні. Зокрема, запропонована в дисертації матриця форм взаємодії бізнес-організації та соціального підприємства суттєво розширила варіативну складову соціальної політики ТОВ «Медбіоальянс», а також дозволила його керівництву підібрати варіант взаємодії з соціальним підприємством залежно від наявних фінансових ресурсів (довідка 1/20-15 від 20.05.2015 р.). Авторський методичний підхід до оцінювання діяльності соціальних підприємств використаний Луцькою районною державною адміністрацією Волинської області під час процедури визначення одного із пріоритетів державної фінансової підтримки підприємств, створених громадськими організаціями інвалідів при розробці Програми соціально-економічного розвитку Луцького району на 2016 рік (довідка № 2476/28/2-15 від 09.12.2015 р.). Підприємство «Захар» Всеукраїнської організації інвалідів «Союз організацій інвалідів України» застосувало запропонований алгоритм гармонізації соціальних та бізнес-цілей в процесі складання бізнес-плану діяльності на 2016-2017 роки (довідка № 2 від 28.01.2016 р.).

Окремі положення та результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисципліни «Управління корпораціями» та проведенні міжпредметного тренінгу (довідка від 15.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, методичні підходи, висновки та рекомендації, що містяться у роботі, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, що становлять індивідуальний внесок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи обговорювалися та отримали позитивну оцінку на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка підприємства: теорія та практика» (м. Київ, жовтень 2012 р.; жовтень 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Единое Экономическое пространство: современные тенденции и перспективы развития» (м. Уфа, жовтень 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблемы развития экономики и сферы сервиса в регионе» (м. Сиктивкар, лютий 2013 р.; березень 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні імперативи сучасного менеджменту» (м. Київ, травень 2014 р.; березень 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні концепції управління соціально-економічним розвитком держави» (м. Дніпропетровськ, червень 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Application of New Technologies in Management and Economy» (м. Белград, квітень 2014 р.; квітень 2016 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції «Entrepreneurial society: current trends and future prospects in entrepreneurship, organization and management» (м. Загреб, вересень 2015 р.).

Публікації. Основні положення та найважливіші результати дисертаційної роботи опубліковано автором у 21 науковій праці загальним обсягом 7,2 д.а., з них: 1 колективна монографія, 3 статті у наукових фахових виданнях України, 6 статей у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, та 11 публікацій в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 197 сторінок друкованого тексту. У дисертації міститься 41 таблиця на 32 сторінках, 30 рисунків на 15 сторінках, 14 додатків на 81 сторінці, список використаних джерел складає 340 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, розкрито положення наукової новизни та практичну значущість отриманих результатів, а також наведено відомості про їх апробацію.

У розділі 1 «Теоретичні засади соціального підприємництва» узагальнено теоретичні підходи до розуміння економічної сутності соціального підприємництва та соціального підприємства. Ідентифіковано характерні риси

соціальних підприємств, які вирізняють їх з-поміж інших організацій. Проведено співставний аналіз американської та європейської концепцій соціального підприємництва. Проаналізовано методичні підходи щодо оцінювання результатів діяльності соціального підприємства.

За результатами опрацювання наукових публікацій зарубіжних і вітчизняних вчених із досліджуваної проблематики виявлено чотири основні підходи до трактування сутності соціального підприємництва (широкий, комбінований, інноваційний та проблемно-орієнтований), критичний аналіз яких дозволив уточнити визначення *соціального підприємництва* як систематичної, в т.ч. інноваційної, господарської діяльності, яка передбачає вирішення соціальних проблем. Отже, до сфери соціального підприємництва може бути віднесено діяльність певної сукупності державних, бізнес - та неприбуткових організацій.

Із цієї сукупності можна виокремити специфічну групу організацій – соціальних підприємств, які суттєво відрізняються від бізнес-організацій, що сповідують принципи соціальної відповідальності та неприбуткових організацій. Розгляд соціальних підприємств на засадах системного підходу дозволив ідентифікувати їх характерні риси і, на основі цього, запропонувати наступне визначення: *соціальне підприємство (СоцП)* – це бізнес-організація, пріоритетна мета прозорості (публічної) діяльності якої полягає у вирішенні соціальних проблем, а забезпечувальна – в отриманні прибутку, який реінвестується у її розвиток.

Порівняльний аналіз американської та європейської концепцій соціального підприємництва виявив відмінності у пріоритетах діяльності соціальних підприємств, у структурі джерел фінансування та рівні державної підтримки цієї групи підприємств, обумовлені особливостями соціально-економічного і культурного розвитку, традиціями ведення бізнесу, самоорганізації населення у вирішенні суспільних проблем у США та Європі.

На основі критичного аналізу існуючих підходів до типологізації соціальних підприємств, розроблено їх класифікацію за ступенем фінансової спроможності, яка передбачає виокремлення таких їх типів: частково самоокупні, самоокупні і прибуткові.

В роботі показано, що оцінювання результатів діяльності соціального підприємства має виразні особливості, обумовлені пріоритетністю його соціальних цілей, що вимагає відповідного розмежування соціальних та бізнес-результатів його функціонування. За результатами узагальнення сучасної літератури у роботі виокремлено три методичних підходи до оцінювання соціальних результатів діяльності соціальних підприємств: кількісний, цільовий та множинності інтересів зацікавлених сторін. Чисельність видів соціальних результатів, кожний із яких має специфічні, відмінні від інших характеристики, надає підстави для висновку про відсутність універсального методу їх оцінювання та обумовлює необхідність розробки й використання різного інструментарію.

Оцінювання економічних і соціальних результатів діяльності СоцП запропоновано здійснювати у такій логічній послідовності: 1) визначення об'єктів вимірювання; 2) визначення показників діяльності СоцП; 3) визначення джерел, збирання та обробка інформації; 4) розрахунки показників, порівняння їх значень із визначеною базою та отримання зворотного зв'язку; 5) оцінювання результатів

порівняння та прийняття рішень. При цьому вибір конкретного інструментарію оцінювання соціальних результатів обумовлюється складом об'єктів вимірювання. В роботі доведено, що вони є різними для виокремлених автором типів соціальних підприємств, оскільки останні мають різні групи ключових стейкхолдерів. Основними суб'єктами, зацікавленими в соціальних результатах прибуткових СоцП, є держава, місцеві органи влади, місцева громада, співробітники підприємства, а також споживачі їх товарів, робіт, послуг. Для самоокупних та частково самоокупних СоцП зазначений перелік стейкхолдерів доповнюється інвесторами (благодійні організації, грантодавці, приватні інвестори, бізнес-структури та ін.), інтереси яких стосуються можливостей відслідковування соціальних результатів та ефективності використання їх коштів, спрямованих на розв'язання соціальних проблем.

У розділі 2 «Дослідження зарубіжної та вітчизняної практики розвитку соціального підприємництва» узагальнено зарубіжний досвід соціального підприємництва та організаційних механізмів його підтримки; охарактеризовано сучасний стан та здійснена оцінка діяльності групи вітчизняних соціальних підприємств; діагностовано ключові фактори розвитку соціальних підприємств в Україні.

За результатами даних спеціальних досліджень та обстежень соціальних підприємств зарубіжних країн, у роботі зроблено висновок про високі темпи росту їх кількості та чисельності зайнятих на них працівників у європейських країнах, де вони активно підтримуються державою. Для зарубіжних СоцП характерні: широкий спектр видів їх діяльності (але пріоритетною є сфера послуг); різноманітні організаційно-правові форми; тенденція до збільшення частки власних коштів як вагомого джерела у структурі фінансування їх діяльності.

Натомість, соціальне підприємництво в Україні наразі переживає стадію свого зародження. Узагальнення результатів вибіркового дослідження вітчизняних соціальних підприємств, які здійснювалися міжнародними організаціями, та проведеного автором анкетування 11 СоцП, засвідчило значно повільніші темпи їх зростання в порівнянні з країнами ЄС і США та пріоритетність сфери послуг, як основного виду їх діяльності. Соціальні підприємства в Україні – це переважно мікропідприємства, які найчастіше обирають організаційно-правові форми, характерні для неприбуткових організацій. Основними джерелами їх фінансування є кошти засновників та гранти за відсутності фінансово-кредитної підтримки їх діяльності державою. Виняток становлять лише підприємства громадських організацій інвалідів, які отримують податкові пільги та відрахування з Фонду соціального страхування інвалідів.

Проведене за авторською методикою оцінювання результатів діяльності чотирьох соціальних підприємств, створених громадськими організаціями інвалідів (підприємства «Захар» Всеукраїнської організації інвалідів «Союз організацій інвалідів України», Луцького, Білоцерківського та Обухівського УВП УТОС) за складовими: економічний результат діяльності підприємства для держави (суми фактичних відрахувань до державного бюджету); для місцевих органів влади (розмір відрахувань до місцевих бюджетів); для засновника (розмір відрахувань засновнику на його статутну діяльність) та для самого підприємства

(чистий прибуток) надає підстави для висновку, що за умови відсутності податкових пільг прибутковим було лише одне підприємство – Білоцерківське УВП УТОС, самоокупними були Обухівське УВП УТОС та підприємство «Захар», а частково самоокупним – Луцьке УВП УТОС (рис.1).

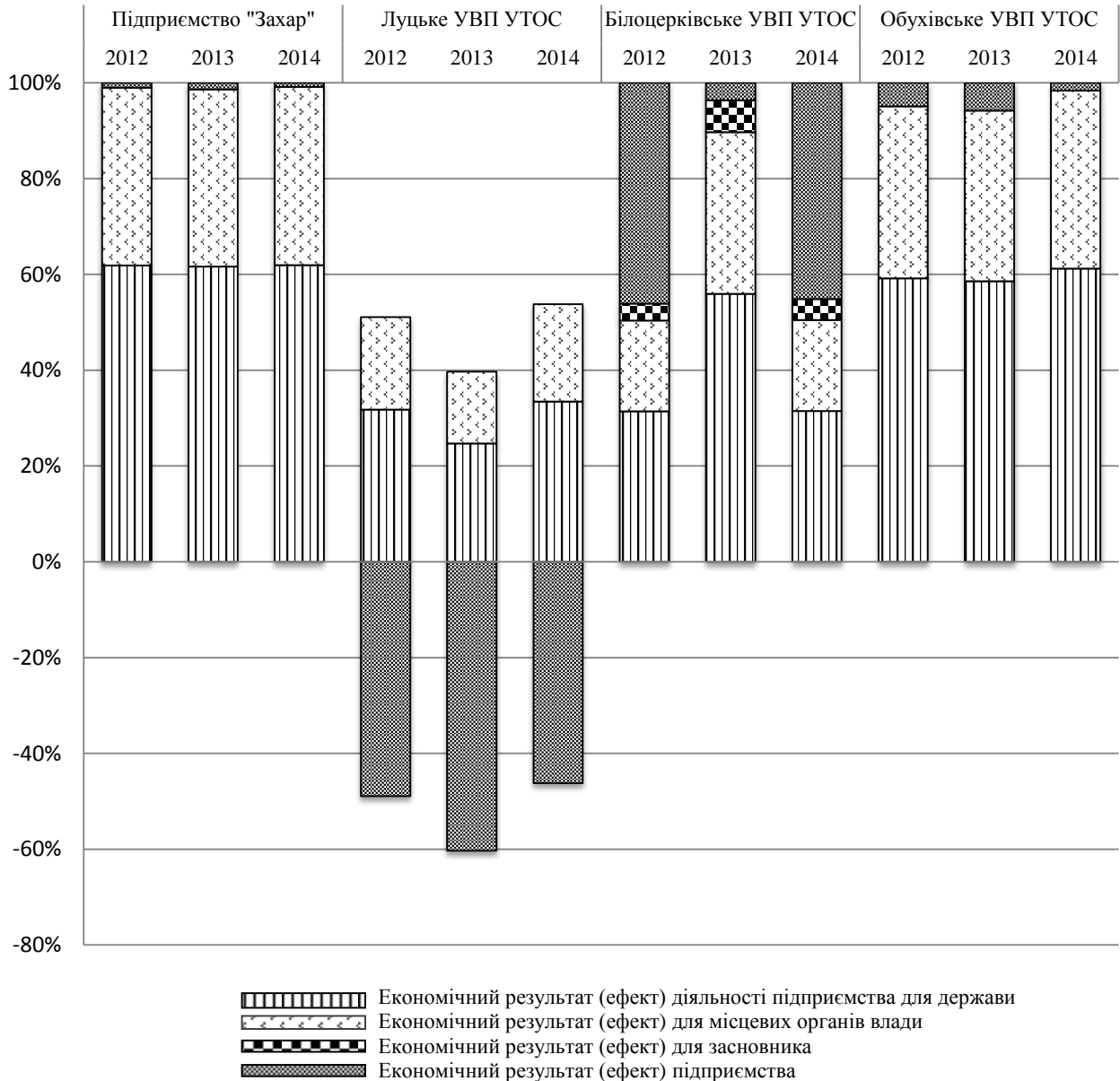

Рис.1. Економічні результати діяльності підприємства «Захар», Луцького, Білоцерківського та Обухівського УВП УТОС за період 2012-2014 рр.

**Джерело: розраховано автором на основі даних досліджуваних підприємств*

Оцінювання соціальних результатів діяльності досліджуваних підприємств за показниками кількості найманих працівників-інвалідів та підвищення рівня їх матеріального добробуту виявило негативні тенденції у їх динаміці для двох підприємств (Обухівського та Луцького УВП УТОС) і позитивну лише для одного (Білоцерківського УВП УТОС) (рис.2).

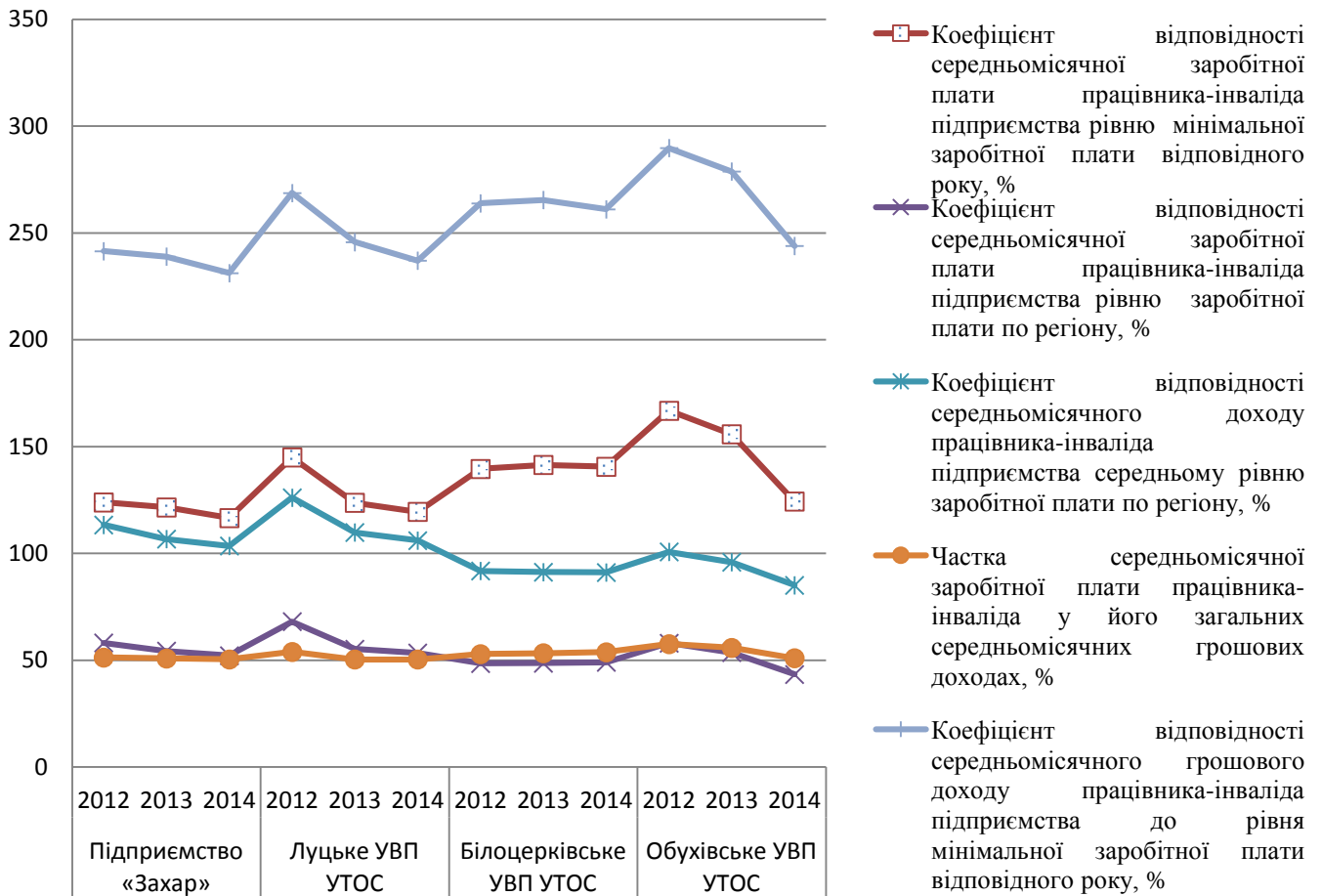

Рис.2. Соціальні результати діяльності підприємства «Захар», Луцького, Білоцерківського та Обухівського УВП УТОС за період 2012-2014 рр.

*Джерело: розраховано автором на основі даних досліджуваних підприємств

Різнострамовані тенденції соціальних результатів діяльності досліджуваних підприємств обумовлені динамікою чистого доходу від реалізації їх продукції (товарів, робіт, послуг) та інших показників економічної ефективності. Основними проблемами збільшення економічного та соціального результатів діяльності досліджуваних підприємств є їх внутрішні управлінські проблеми (епізодичне отримання замовлень від місцевих органів влади, відсутність налагоджених зв'язків із бізнес- та неприбутковими організаціями, невизначеність соціальних цілей в планах їх діяльності та ін.).

На основі проведеного аналізу було класифіковано та охарактеризовано основні фактори інтенсифікації створення та розвитку соціальних підприємств (соціальні, економічні, нормативно-правові, організаційні). Фактори, які стримують розвиток СоцП, поділено на внутрішні та зовнішні. З метою усунення (пом'якшення) зовнішніх бар'єрів має бути сформована система заходів держави, спрямованих на сприяння розвитку соціального підприємництва. Натомість, внутрішні бар'єри вказують на пріоритетні напрямки вдосконалення самих соціальних підприємств.

У розділі 3 «Формування організаційних механізмів активізації розвитку соціальних підприємств в Україні» розроблено інструментарій державного сприяння розвитку соціальних підприємств; матрицю форм взаємодії соціальних підприємств та бізнес-організацій; запропоновано новий фінансовий інструмент –

соціальні облигації, а також здійснено гармонізацію соціальних та бізнес-цілей діяльності СоцП.

В роботі наголошується, що вирішення проблеми активізації розвитку СоцП у першу чергу пов'язане із забезпеченням правових основ їх діяльності шляхом доповнення існуючої законодавчої бази малого підприємництва.

Альтернативою законодавчого визнання соціальних підприємств може стати запропонований в роботі процес підтвердження статусу «соціальне підприємство», який передбачає: 1) створення спеціальної незалежної організації, уповноваженої здійснювати аналіз економічних та соціальних результатів діяльності потенційних соціальних підприємств; 2) представлення претендентом на отримання статусу «соціального підприємства» комплекту документів (заяви, анкети, статуту, фінансової звітності, звіту про соціальні результати); 3) аналіз незалежною організацією економічних та соціальних результатів діяльності підприємства-претендента щодо відповідності критеріям соціального підприємства; 4) прийняття рішення щодо надання статусу соціального підприємства (у разі позитивної оцінки), видача документу, що підтверджує цей статус і дозволу на маркування його продукції.

Враховуючи, що вагомішу роль у розв'язанні соціальних та екологічних проблем суспільства відіграють бізнес-організації, що знайшло своє відображення у поширенні практики їх корпоративної соціальної відповідальності, у роботі запропоновано механізм організації взаємодії соціальних підприємств та бізнес-організацій на основі матричного позиціонування форм такої взаємодії за двома критеріями: цілі та рівень взаємодії (рис.3).

Рівень взаємодії	<i>Високий</i>	Довгострокова взаємодія	Фінансова підтримка СоцП	Високий ступінь залежності від бізнес-організації
		3. Договір постачання товарів/послуг СоцП на	6. Довгострокові інвестиції, позики, кредити для СоцП	9. Створення СоцП як окремого підрозділу
	<i>Середній</i>	Короткострокова взаємодія	Оцінка проекту СоцП	Середній ступінь залежності від бізнес-організації
		2. Разові договори постачання товарів/послуг різними СоцП на з	5. Фінансова підтримка конкретного проекту СоцП (пожертви, гранти)	8. Створення СоцП як дочірнього підприємства бізнес-організації
	<i>Низький</i>	Точкова взаємодія	Разове консультування	Низький ступінь залежності від бізнес-організації
		1. Участь співробітників бізнес-організації у реалізації проекту СоцП	4. Консультування з питань ведення бізнесу СоцП	7. Створення СоцП як окремого суб'єкта господарювання
		<i>Сприяння СоцП</i>	<i>Підтримка СоцП</i>	<i>Створення СоцП</i>
		Цілі взаємодії		

Рис.3. Матриця форм взаємодії бізнес-організації та соціального підприємства

*Джерело: розроблено автором

Загальне математичне формулювання задачі оптимізації розподілу фінансових ресурсів бізнес-організацій, які спрямовуються на вирішення соціальних проблем за визначеними в матриці формами взаємодії, пропонується у наступному вигляді (формула 1):

$$A = \sum_{i=1}^n c_i a_i \rightarrow \max \quad (1)$$

де A – річна сума фінансових ресурсів, яку бізнес-організація спрямовує для реалізації взаємодії з соціальним підприємством;

c_i – коефіцієнт вагомості i -тої форми взаємодії для бізнес-організації;

a_i – витрати на реалізацію i -тої форми взаємодії, тис. грн.;

n – кількість форм взаємодії.

Для визначення коефіцієнтів вагомості різних форм взаємодії бізнес-організації із СоцП пропонується застосовувати метод аналізу ієрархій (МАІ).

З метою розширення кола потенційних інвесторів соціального підприємства, в роботі запропоновано організаційний механізм їх фінансування, що включає процес емісії соціальних облігацій. Соціальні облігації – фінансовий інструмент безвідсоткового залучення коштів юридичних та фізичних осіб для вирішення конкретних соціальних проблем шляхом створення і розвитку соціальних підприємств. Основними учасниками емісії соціальних облігацій є соціальне підприємство, андеррайтер та незалежний оцінювач (організація чи група осіб, яка буде здійснювати оцінювання його діяльності та порівнювати результати соціального підприємства із плановими показниками та перевіряти ефективність використання залучених коштів).

Специфіка соціальних підприємств обумовлює суттєві відмінності у плануванні їх діяльності. Це стосується розробки механізму гармонізації соціальних та бізнес-цілей їх діяльності з урахуванням специфіки визначених у дисертації типів соціальних підприємств. У роботі запропоновано відповідні схеми гармонізації соціальних та бізнес-цілей діяльності прибуткових соціальних підприємств та окремо самоокупних і частково самоокупних соціальних підприємств. Розробка цілей і планів соціальної та бізнес-діяльності не можуть відбуватися відокремлено. При цьому ключову роль відіграють цілі бізнес-діяльності, оскільки їх досягнення обумовлює обсяги фінансування реалізації соціальних цілей.

Результати проведеного дослідження дають підстави для висновку, що проблеми активізації розвитку соціальних підприємств в Україні необхідно вирішувати комплексно із застосуванням тісно пов'язаних між собою організаційних механізмів на макро-, мезо- та мікрорівнях (рис.4).

Створюючи необхідні організаційні умови для розвитку соціальних підприємств, держава сприяє залученню бізнес-організацій до розв'язання соціальних проблем, що у підсумку зменшує її видатки на фінансування соціальних програм і збільшує податкові надходження до державного бюджету за рахунок розширення поля підприємницької діяльності.

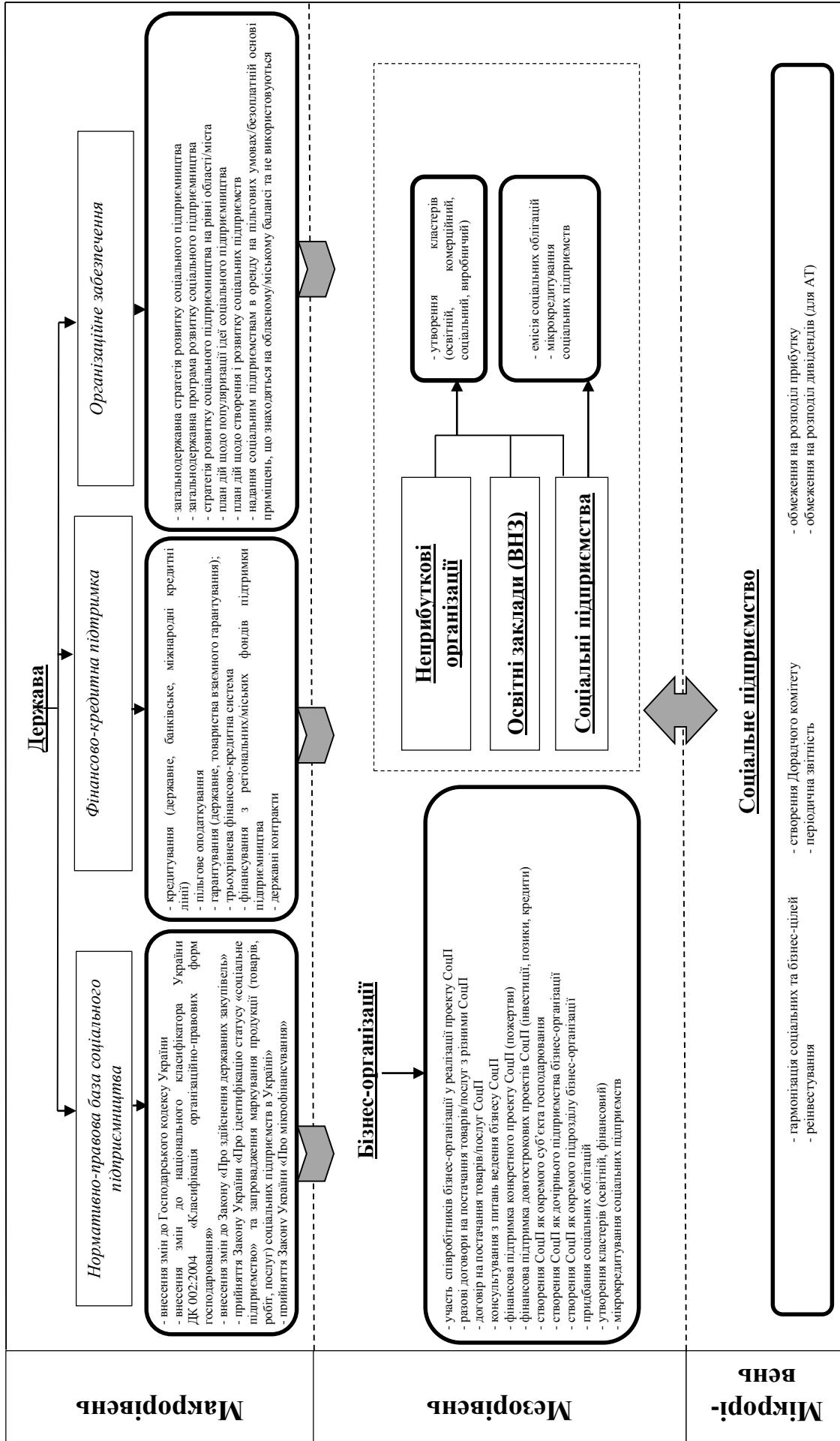

Рис.4. Організаційні механізми розвитку соціальних підприємств за рівнями національної економіки

* Джерело: розроблено автором

Реалізація запропонованих організаційних механізмів на мезорівні формує передумови для розширення соціальної функції бізнес-організацій та конкретизації напрямків реалізації зовнішньої функції корпоративної соціальної відповідальності. Організаційні механізми на мікрорівні дозволяють удосконалити процеси планування діяльності соціального підприємства та диверсифікувати джерела його фінансування.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено узагальнення і наведено вирішення актуального наукового і прикладного завдання, що полягає у поглибленні теоретичних засад соціального підприємництва, та обґрунтуванні методичних і практичних рекомендацій щодо формування організаційних механізмів активізації розвитку соціальних підприємств в Україні. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Соціальне підприємство – це принципово новий тип суб'єктів господарювання, який виник наприкінці ХХ ст. у відповідь на неефективність традиційних способів вирішення соціальних проблем. Основна відмінність соціального підприємства від інших суб'єктів господарювання полягає у превалюванні соціальної мети над його бізнес-метою, обмеженні на розподіл прибутку між його власниками та забезпеченні прозорості його діяльності.

2. Особливості соціально-економічного розвитку США та країн західної Європи обумовили формування двох концепцій соціального підприємництва. В американській концепції соціальне підприємство розглядається як бізнес-організація, зорієнтована на вирішення соціальних проблем. В європейській концепції ключовим результатом діяльності СоцП є соціальний, а бізнес-результат розглядається як доповнюючий.

3. Оцінка результатів діяльності СоцП має виразні особливості, обумовлені їх специфікою. На відміну від традиційних бізнес-організацій, принципово важливим тут є оцінювання соціальних результатів їх діяльності. Множинність видів соціальних результатів, різноманітність інтересів стейкхолдерів, обмежені можливості використання грошових вимірників соціальних результатів обумовлюють проблеми, пов'язані з їх вимірюванням та оцінюванням їх діяльності. Соціальні програми, проекти, види діяльності СоцП суттєво відрізняються, що дає підстави для висновку про відсутність універсального методу оцінювання соціальних результатів. Отже, кожне СоцП має розробляти свій власний інструментарій оцінювання результатів соціальної діяльності, який відповідає його специфіці.

4. Можливості дослідження соціального підприємництва як в Україні, так і закордоном значно обмежені відсутністю офіційної статистичної інформації щодо діяльності соціальних підприємств. Узагальнення спеціальної літератури з даної проблематики свідчить, що спільними їх характеристиками є невеликі масштаби діяльності (це, як правило, малі та мікропідприємства) та надзвичайно широкий спектр видів діяльності за пріоритетності сфери послуг. Для зарубіжних соціальних підприємств характерні: різноманітні організаційно-правові форми;

тенденція до збільшення частки власних коштів як джерела фінансування їх діяльності. Соціальні підприємства в Україні найчастіше обирають організаційно-правові форми неприбуткових організацій, а їх основними джерелами фінансування є кошти засновників та гранти за відсутності взаємодії з бізнес-організаціями та фінансово-кредитної підтримки їх діяльності з боку держави.

5. Розрахунки економічних результатів діяльності чотирьох соціальних підприємств, створених громадськими організаціями інвалідів (підприємства «Захар», Луцького, Білоцерківського та Обухівського УВП УТОС) за 2012-2014 рр., засвідчили, що досягнутий трьома з них економічний ефект для держави та місцевих органів влади був більшим за суми отриманих ними податкових пільг. Оцінка соціальних результатів діяльності досліджуваних підприємств виявила їх позитивну динаміку лише на одному соціальному підприємстві (Білоцерківському УВП УТОС), яке, на відміну від решти аналізованих підприємств, продемонструвало вищі показники ефективності діяльності. Отже, підвищення ефективності діяльності соціального підприємства є ключовим фактором досягнення його соціальної мети.

6. Високі темпи розвитку СоцП характерні для економічно розвинених країн, де соціальні проблеми не постають так гостро, як в інших країнах. Це надає підстави для висновку про досягнення певного рівня економічного розвитку країни та соціальної свідомості її громадян, за якого починають виникати можливості для розвитку СоцП. До сприятливих в цьому контексті факторів слід віднести: наявність державної політики та нормативно-правової бази щодо соціального підприємництва; достатній рівень соціальної відповідальності бізнесу та соціальної свідомості громадян. Фактори, які стримують розвиток соціальних підприємств, можна поділити на внутрішні та зовнішні.

7. Висока соціально-економічна значущість соціальних підприємств з одного боку та їх особлива вразливість щодо негативних явищ у зовнішньому середовищі, обумовлюють необхідність державного сприяння їх розвитку. Як засвідчує досвід зарубіжних країн, діяльність соціальних підприємств потребує створення відповідного нормативно-правового підґрунтя для них шляхом доповнення існуючої законодавчої бази суб'єктів малого бізнесу, що передбачає ідентифікацію соціальних підприємств, критеріїв віднесення підприємств до даної групи та принципів розподілу їх прибутку та фінансування діяльності.

8. Враховуючи обмежені можливості держави щодо надання фінансової підтримки вітчизняним соціальним підприємствам, актуальним є розробка механізмів залучення бізнес-організацій до цього процесу шляхом пошуку і залучення альтернативних державним джерел фінансування. Оригінальним інструментом вирішення фінансових проблем СоцП може стати емісія соціальних облігацій, процес якої включає залучення таких суб'єктів, як соціальне підприємство, андеррайтер та незалежний оцінювач. Широкі перспективи взаємодії соціальних підприємств не лише з бізнес-організаціями, але і з неприбутковими організаціями та іншими соціальними підприємствами, відкриває процес створення кластерів. Основними видами кластерів, здатних забезпечити різні результати такої взаємодії, є виробничі, фінансові, соціальні, освітні, комерційні.

9. Пріоритет соціальних цілей СоцП не означає, що процес їх встановлення відбувається відокремлено від розробки бізнес-цілей, оскільки результати реалізації останніх забезпечують фінансову базу для досягнення соціальних цілей. Отже, в управлінні соціальним підприємством виникає специфічна проблема гармонізації соціальних та бізнес-цілей його діяльності, розв'язання якої пропонується здійснювати на основі розроблених в дисертації схем для прибуткових, самоокупних та частково самоокупних СоцП.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Інститути корпоративного управління в умовах інноваційної економіки: кол. монографія / З. Є. Шершньова, А. Є. Черпак, С. О. Силантьєв та ін. – К.: КНЕУ, 2015. – с. 125-142. (21.85 д.а.; особисто автору -1,0 д.а.: Розділ 6. Соціальне підприємництво та його роль у розвитку інституту корпоративної соціальної відповідальності).

у наукових фахових виданнях України:

2. Свинчук А.А. Соціальне підприємництво як особлива форма організації господарської діяльності / А.А. Свинчук // Формування ринкової економіки: зб.наук.пр. – Ч.2. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 141-148. (0,4 д.а).

3. Свинчук А.А. Основні теоретичні підходи до визначення поняття «соціальне підприємництво» / А.А. Свинчук // Соціально–економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. - 2013. - №12(1). – С. 85-87. (0,3 д.а).

4. Свинчук А.А. Мікрокредитування соціальних підприємств в Україні: стан та перспективи розвитку / А.А. Свинчук // Фінансовий простір. – 2015.- № 2(18). – С. 343-348. (0,5д.а).

у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз:

5. Свинчук А.А. Фактори інтенсифікації та бар'єри розвитку соціальних підприємств / А.А. Свинчук // Бізнес Інформ (Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, РІНЦ, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Academic Journals Database).– 2014. - №8.- С. 162-169. (0,7д.а).

6. Свинчук А.А. Міжнародний досвід розвитку соціальних підприємств: уроки для України / А.А. Свинчук // Стратегія економічного розвитку України (Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar). – 2014. – №34.- С. 25-33. (0,7 д.а).

7. Свинчук А.А. Формування концепції державної підтримки соціальних підприємств в Україні / А.А. Свинчук // Вісник Хмельницького національного університету(РІНЦ, Index Copernicus, Google Scholar). – 2015. – №2. – Т.2. – С. 82-86. (0,5 д.а).

8. Свинчук А.А. Напрямки взаємодії соціальних підприємств та бізнес-організацій / А.А. Свинчук // Науковий вісник Одеського національного економічного університету(РІНЦ). – 2015.– №5 (225). – С. 135-144. (0,5 д.а).

9. Свинчук А.А. Соціальні облигації як фінансовий інструмент розвитку соціальних підприємств в Україні / А.А. Свинчук // Наука й економіка. Науково-

теоретичний журнал Хмельницького економічного університету(ПІНЦ). – 2015. – №2(38). – С. 7-13. (0,4д.а).

10. Свинчук А.А. Гармонізація цілей діяльності соціального підприємства / А.А. Свинчук // Бізнес Інформ (Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, ПІНЦ, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Academic Journals Database). – 2016. – №1. – С. 195-201. (0,5д.а).

в інших наукових виданнях:

11. Свинчук А.А. Характерні риси соціального підприємництва як нової форми ведення бізнесу / А.А. Свинчук // Економіка підприємства: теорія та практика: зб.матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 12 жовт. 2012 р. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 197-198. (0,1 д.а.).

12. Свинчук А.А. Классификация социальных предприятий и их характеристика / А.А. Свинчук // Единое Экономическое пространство: современные тенденции и перспективы развития: Сборник научных статей Международной научно-практической конференции, 31 октября 2012 г. – Уфа: Уфимский государственный университет экономики и сервиса, 2012. – С. 264-267. (0,1 д.а.).

13. Свинчук А.А. Социально-экономические предпосылки создания и развития социальных предприятий в Украине / А.А. Свинчук // Проблемы развития экономики и сферы сервиса в регионе: материалы VII Международной научно-практической конференции, 1 февраля 2013 г. в 2-х томах. – Сыктывкар: Сыктывкарский филиал ФГБОУ ВПО «СПбГУСЭ», 2013. – Том 2. – С. 41-43. (0,1 д.а.).

14. Свинчук А.А. Роль государства в создании социальных предприятий / А.А. Свинчук // Проблемы развития экономики и сферы сервиса в регионе: материалы VIII Международной научно-практической конференции, 14 марта 2014 г. в 2-х томах. – Сыктывкар: Филиал СПбГЭУ в г. Сыктывкар, 2014. – Том 1. – С. 304-306. (0,1 д.а.).

15. Свинчук А.А. Факторы развития социальных предприятий / А.А. Свинчук // ANTiM 2014 «Application of New Technologies in Management and Economy»: Proceedings 4rd International Conference (24-26 April 2014). –Vol. 3 – Beograd: Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia, Faculty for Strategic and Operational Management. – V.3. – С. 1032-1037. (0,2 д.а.).

15. Свинчук А.А. Основні перепони на шляху створення та розвитку соціальних підприємств / А.А. Свинчук // Стратегічні імперативи сучасного менеджменту: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 травня 2014 р. – К.:КНЕУ, 2014 – С. 191-194. (0,1 д.а.).

16. Свинчук А.А. Проблеми розвитку соціальних підприємств в Україні / А.А. Свинчук // Економіка підприємства: теорія і практика: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.; 10 жовт. 2014 р. – К.: КНЕУ, 2014.– С. 311-313. (0,1 д.а.).

18. Свинчук А.А. Соціальні підприємства та державні інституції: напрямки взаємодії / А.А. Свинчук // Сучасні концепції управління соціально-економічним розвитком держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 червня 2015 р. у 4-х частинах. – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015.- Ч.ІІІ. – С. 87-90. (0,1 д.а.).

19. Svynchuk A. The Specifics of Fundraising for Social Enterprises' Start-Ups: International Practice and Ukrainian Reality / A. Svynchuk, A. Cherpak // Entrepreneurial society: current trends and future prospects in entrepreneurship, organization and management: book of full papers 5th South-East European (SEE) meeting & scientific conference of management departments, 25-26th September 2015. - Varazdin, Croatia: Faculty of Organization and Informatics Varazdin, University of Zagreb, 2015 – P. 304-314. (0,9 д.а., особисто автору належить 0,4 д.а.: досліджено особливості фінансування соціальних підприємств в Україні).

20. Свинчук А.А. Соціальне підприємництво: історична ретроспектива / А.А. Свинчук // Стратегічні імперативи сучасного менеджменту: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 березня 2016 р. – у 2 ч. – К. : КНЕУ, 2016. – Ч. 1. – С. 257-261. (0,1 д.а.).

21. Svynchuk A. Financial provision for the development of social enterprises / A. Svynchuk // ANTiM 2016 «Application of New Technologies in Management and Economy»: Proceedings 5rd International Conference (21-23 April 2016). – Belgrade, Serbia: University „Union – Nikola Tesla”, 2016. – Vol.2 – С. 471-479. (0,3 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Свинчук А.А. Організаційний механізм розвитку соціальних підприємств в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних засад соціального підприємництва та обґрунтуванню практичних рекомендацій щодо формування організаційних механізмів активізації розвитку соціальних підприємств в Україні.

В дисертації уточнено та розмежовано поняття «соціальне підприємництво» та «соціальне підприємство», проведено порівняльний аналіз американської та європейської концепцій соціального підприємництва, ідентифіковані методичні підходи до оцінювання соціальних результатів діяльності суб'єктів господарювання.

Узагальнено зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва та організаційних механізмів його підтримки. Проаналізовано діяльність групи вітчизняних соціальних підприємств та здійснено оцінку економічних і соціальних результатів їх функціонування. Діагностовано фактори активізації та стримування розвитку соціальних підприємств. Сформовано комплекс організаційних механізмів активізації розвитку соціальних підприємств в Україні. Запропоновано механізм підтвердження статусу «соціальне підприємство» на основі оцінки відповідності результатів його діяльності певним критеріям соціального підприємства з подальшим маркуванням його продукції; розроблено механізм організації взаємодії соціальних підприємств і бізнес-організацій на основі матричного позиціонування форм такої взаємодії за критеріями: мета і рівень взаємодії.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, соціальні результати, організаційний механізм, соціальні облігації, управління соціальним підприємством.

АННОТАЦІЯ

Свинчук А.А. Организационные механизмы развития социальных предприятий в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию теоретических основ социального предпринимательства и обоснованию практических рекомендаций по формированию организационных механизмов активизации развития социальных предприятий в Украине.

В диссертации уточнено понятие «социальное предпринимательство», идентифицированы характерные черты социальных предприятий и на этой основе предложено авторское определение социального предприятия. Проведен сравнительный анализ американской и европейской концепций социального предпринимательства. Охарактеризованы отличия в источниках финансирования и уровнях государственной поддержки социальных предприятий в США и западноевропейских странах. Идентифицировано три методических подхода к оценке социальных результатов деятельности субъектов хозяйствования: количественный, целевой и множества заинтересованных сторон. Обоснована необходимость использования критерия «степень финансовой независимости» для классификации социальных предприятий, что позволяет учесть специфику прибыльных, самокупаемых и частично самокупаемых предприятий в процессе оценки социальных результатов их деятельности.

Обобщен зарубежный опыт социального предпринимательства, выявлены тенденции его развития и организационные механизмы его поддержки. Проанализирована деятельность группы отечественных социальных предприятий, определены тенденции их развития, оценены экономические и социальные результаты их функционирования. Диагностированы и классифицированы факторы активизации и сдерживания развития социальных предприятий. Сформирован комплекс организационных механизмов активизации развития социальных предприятий в Украине. Предложен механизм подтверждения статуса «социальное предприятие» на основе оценки соответствия результатов его деятельности определенным критериям социального предприятия с последующей маркировкой его продукции; разработан механизм организации взаимодействия социальных предприятий и бизнес-организаций на основе матричного позиционирования форм такого взаимодействия по критериям: цель и уровень взаимодействия.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальное предприятие, социальные результаты, организационный механизм, социальные облигации, управление социальным предприятием.

ANNOTATION

Svynchuk A.A. Organizational mechanism of social enterprises development in Ukraine. – Manuscript.

The thesis for obtaining the degree of Candidate of economic sciences in speciality 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by the types of economic activities). – SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, 2016.

This thesis considers theoretical principles of social entrepreneurship and substantiation of practical recommendations for the formation of organizational mechanisms of development activation of social enterprises in Ukraine.

The thesis demarks and clarifies the notions of “social entrepreneurship” and “social enterprise”, represents a comparative analysis of American and European conceptions of social entrepreneurship, identifies methodological approaches to evaluation of the social outcomes of economic entities activity.

There was generalized a foreign experience of social entrepreneurship and organizational mechanisms for its support. The thesis analyzes activity of group of domestic social enterprises and estimates the economic and social outcomes of their operations. The factors of activation and recession of social enterprises development were diagnosed. The complex of organizational mechanisms that activate the development of social enterprises in Ukraine was formed. There was suggested the mechanism of confirmation of “social enterprise” status based on correspondence of its activity results with specific criteria of social enterprise, followed by its products labeling. The mechanism of cooperation procedures between social enterprises and business organizations based on positioning of forms of such cooperation matrix under criteria: purpose and level of interaction was formulated.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprise, social outcomes, organizational mechanism, social bonds, social enterprise management.